

GAJDÓ ÁGNES

Csibe

Ll. évfolyam 46. szám, 2007. november 16.

Élet és Irodalom

Hamar Péter: Móricz Zsigmond utolsó szerelme.

Kairosz Kiadó, Budapest, 2007. 232 oldal, 2800 Ft

Meglepetés, ha fontos és számon tartott, klasszikus íróink életéről új adatok bukkannak elő. Meglepetés akkor is, ha a fontos ma már nem is annyira számon tartott. Móricz Zsigmondról egyre kevesebbet hallani, olvasni, igaz, a közelmúltban jelent meg a Nap Kiadó In memoriam sorozatában a Fáklya volt kezemben című kötet (Márkus Béla szerkesztette), s az utóbbi időben naplók, levelek és visszaemlékezések is előkerültek.

Hamar Péter könyve mindenképpen kuriózum: átrajzolja a Móriczról elfogadott, az irodalomtörténeti kézikönyvekben olvasható, az irodalomórakon tanítható és tanulható képet. Különleges azért is, mert a hányatott sorsú Csibe, Móricz Zsigmond nevelt lánya - s mint a kötetből kiderül, utolsó szerelme - áll a középpontban, és megkerülhetetlen azért is, mert a szerző olyan, eddig publikálatlan dokumentumokat hoz nyilvánosságra, amelyek nélkül Móricz pályájának utolsó szakasza nem értelmezhető teljesen. Ahogyan Hamar fogalmaz a Bevezetésben: "Ha az idős Móriczot jól akarjuk ismerni, Litkei Erzsébet sorsát is jól kell ismernünk. Annál sokkal jobban, mint ahogy az irodalomtörténet-írás jóvoltából ez ideig lehetővé vált. Arcáról csak vázlatok készültek. Elmosódó kontúrú portrék. Pedig ott a helye azok között az asszonyok között, akik nélkül szegényes lenne a magyar irodalom. Az ihlető múzsák sorában. Nemcsak modell volt Móricz számára, hanem sokkal több annál." (5.)

Litkei Erzsébetről eddig elsősorban Móricz Virág Tíz év című munkájából szerezhettünk tudomást, ám az író lánya korántsem volt elfogulatlan, objektívnek aligha tekinthető képet alkotott Csibéről. Hamar Péter azonban alapos kutatómunkára törekedett, és három fő forrásból merítve igyekezett bemutatni Móricz Zsigmond utolsó szerelmének életútját, személyiségét, az íróhoz fűződő kapcsolatát. Az első iratköteg százöt levelet, feljegyzést, levelezőlapot, táviratot tartalmaz, ezeket Csibe írta Móricznak. A második forrás egy harmincoldalnyi gépiratos hagyaték, amelyet a lány a Móricztól kapott írógéppel készített, s gyermekkora történetét rögzítette benne. A harmadik támpont Móricz kiadatlan naplója (itt a szerző megjegyzi, hogy "megjelentetésének előkészületei előrehaladott állapotban vannak a Noran Kiadónál", ami örömdetes). S van még egy kézirat, amely ugyan nem a Móricz-hagyaték része, mégis számos fontos adatot, észrevételt tartalmaz Csibéről és az íróról: Kálmán Kata fotóművész naplója.

A szövevényes és hazugságokkal induló kapcsolatot Hamar Péter szépen végigköveti, nem riad vissza a Móricz-napló intimebb részeinek közlésétől sem. Igyekszik tárgyilagos maradni, s jelzi, ha úgy érzi, állítását nem tudja minden kétséget kizáróan alátámasztani. Ha kevésbé megbízható, kétes hitelű forrásra bukkan, hangsúlyozza fenntartásait, és akár vitába is száll vele. Számára a legfontosabb, hogy e különös viszonyt tárgyilagosan, a tényekre támaszkodva mutassa be; az ítéletalkotást az olvasóra bízza.

Móricz és a nála harminchét évvel fiatalabb Litkei Erzsébet kapcsolata valóban különös és fordulatokban bővelkedő. A lány szerelemgyerekként látta meg a napvilágot, anyja a kórházban

hagyta, állami gondozásba került. Több falusi családnál megfordult, hányattatásairól visszaemlékezésében számol be. A szerző figyelmeztet arra, hogy "a Csibétől származó információk kétes hitelűek, mert a lány elég gyakran megengedett magának bizonyos "taktikai jellegű" hazugságokat". (48.) 1933-tól élt a fővárosban, sokáig egyetlen munkaadójánál sem tudott megmaradni, végül ágyrajáróként a lágymányosi Bercsényi utca 50.-be került, Füredi Flóriánéhoz. Oda vitte 1935. április 14-én született gyermekét, akit annak idején Litkei Imre névre anyakönyveztek, s akit később Móricz - anyjával együtt - örökbe fogadott.

Hamar Péter nemcsak Móricz és Litkei Erzsébet szerelmét tárja a nyilvánosság elé, hanem arról is szól, hogy Imike valójában az író fia. De vajon miért tartotta Csibe homályban a kisleány státusát? Dr. Móricz Imre a szerzőnek írt levelében rávilágít erre: Litkei, azaz Móricz Erzsébet "fanatikusan vallotta, hogy ő Móricz Zsigmond lánya. "Anyám ennek a rögeszmének szinte áldozatává vált... Ha nekem megvallja, hogy Móricz Zsigmond az apám, akkor ő elvesztette volna a sajátját..." (224.) 1946-ban azonban mégis megtette, amikor a gyermek apukának szólította férjét, dr. Keresztes Károlyt: "...anyám kézen fogott és könyvesboltjának irodájába vitt, ahol négy szemközt (...) mondta nekem, hogy ne mondd Bandi bácsinak azt, hogy apuka, mert a te apád Móricz Zsigmond volt..." (229.) Móricz Imre idézett szavai "nem elegendőek a bizonyosság végérvényességéhez, de az érvek sorában súlyos szerepet kapnak" - összegez a szerző.

A Móricz Zsigmond utolsó szerelme kényes témát dolgoz föl, a szerző azonban kellő tisztelettel és tapintattal forgatta tollát, könyve nem sérti Móricz emlékét (bár biztosan lesznek, akik e váddal illetik). Hamar Péter Csibét helyezi a középpontba, s bemutatja többek között, miként válik a leleccserekből a Kelet Népe szerkesztőségi titkára, majd az író halála után a "Móricz Zsigmond" Könyvkiadó Vállalat vezetője. (Itt jelent meg 1943-ban Rideg Sándor regénye, az *Indul a bakterház*, 1945-ben Weöres Sándortól *A teljesség felé* című verseskötet.)

A Baross utcában működő kis könyvesbolt-antikvárium "a markáns arcot sohasem öltő, de mégsem elhanyagolható magyar ellenállási mozgalom egyik hídfőállása lett". (226.) Hiteles tanú, Vezér Erzsébet ír arról, hogy "a galérián illegális nyomdagép működött, amely hamis származási és katonai papírokat gyártott és nagyon sok ember életét mentette meg". (226.) (Többek között a neves Ady-kutató édesanyját.) Keresztes Károly és Móricz Erzsébet 1997-ben posztumusz kapta meg a Világ Igaza elismerést.

A Csibe-novellák és az Árvácska modelljéről, az idős Móricz utolsó szerelméről eddig nem olvashattunk ilyen részletesen, s az író naplójegyzéseivel sem találkozhatott még a kutatókon kívül senki. A könyv végén található fényképek zöme dr. Móricz Imre fotóalbumából való, de Kálmán Kata 1936-ban készült nevezetes felvételei is szerepelnek.

*

Szilágyi Zsófia»**A magyar Lolita?— Móricz Csibéje**

Az irodalomtörténet a tények és a valóság világa, az irodalmi szöveg pedig a fantáziáé és a fikcióé, gondolhatnánk. A művek mögött modelleket keresni, az írók szereplőinek valódi megfelelőjét kutatni mára már mulatságosan naiv eljárásnak tűnik, csak az újságírók kérdeznek olyanokat, ha mernek, hogy hol van Esterházy Péternek a Harmonia célestisben megjelenő húga, vagy igaz-e, hogy Bartis Attila anyja bezárkózott tizenöt évre a saját lakásába, mint a Nyugalom színésznő-főhőse. Nabokov a Lolita kapcsán kapott sokszor a nimfácska "eredetijére" vonatkozó kérdéseket, amelyeket mereven és határozottan visszautasított, Lolitát a fantázia szülöttének nevezve, sőt azt állítva, hogy a regény megírásakor egyáltalán nem ismert semmiféle kislányt.

Az irodalmi művek "valóságalapja" az író halálával, különösen pedig akkor, ha az író életének tanúi sem beszélhetnek már, azonnal szöveggé válik - onnantól kezdve már akkor is szövegeket olvasunk, ha úgy gondoljuk, élettényeket kutatunk.¹ Milbacher Róbert, amikor Arany János "működő, romló, fájó, egyszóval esendő emberi testéről"² írt tanulmányt, természetesen nem nagy költőnk testét, hanem az "Arany testét tárgyazó beszédet" kísérelte meg vizsgálni, önmaga egykori meghökkenésének nyomába eredve: "Sohasem voltam képes pontosan megérteni, hogy mi indokolhatja a manapság legtöbb középiskolában használt irodalomtankönyv Arany-életrajzában az alábbi - ugyan ott zárójeles, ám annál nagyobb hatású - szövegrészt: 'Az epehólyag körüli tályogja 1870-ben a hasfalon át kitört, és élete végéig - 12 éven át - megmaradt egy állandóan gennyedző sipoly, nyílt seb, amelyet naponta legalább kétszer kötni kellett. Ez a váladékozó sipoly szörnyű bűzt árasztott. A család mindezt szégyellte, titkolta, például a cselédek is elbocsátották, nehogy valaki kikotyogja.'³ Ha a Milbacher által is vélelmezett kultuszromboló szándékot Móricz és Csibe, azaz Litkey (majd Móricz) Erzsébet kapcsolatának középiskolások számára felkínált változatában keressük, nem bukkanunk semmi érdekesre: az Arany kapcsán emlegetett Mohácsy-féle tankönyv szűkszavúan és tárgyyszerűen igyekszik leírni Móricz és a Csibe-novellák, illetve az Árvácska című regény hősnőjének megismerkedését. A marxista irodalomtörténet által ránk hagyományozott Móricz-képben azonban Csibe alakja egy új fontos állomása lett, a munkásokra rátaláló parasztíró "eszmélésének" folyamatába illeszkedve: "Állandóan - s ebben az időben különösen - valami belső hiányérzettel küzdött, de önmaga számára sem fogalmazhatta meg, hogy a munkásosztállyal való kapcsolat hiányától szenved";⁴ "olyan alaposan szándékozott tanulmányozni a proletariátus életét, mint ifjúsága idején a paraszti világot. Művészete megújulását ettől várta, itt sejtette a szophoklészi szenvedélyeket. Szándékának a sors is elébe jött: a személyes boldogságával már-már leszámolt ember 1935 körül megismerkedett egy fiatal leánnyal, aki gyermekségét lelencként élte, hányatott ifjúságát pedig a lágymányosi periferián. A leányt iskoláztatta, családjába emelte - s vallatta a mélység életéről."⁵ Csibét a népi író életébe "betörő" proletariátus képviselőjeként beállítani azért is "kapóra" jött a Kádár-korszak meghatározó Móricz-kutatóinak, mert Móricz Zsigmond számára József Attila is Csibe "rokonaként" lett megérthető: a Móricz által József Attila halála után felidézett személyes találkozáskor a költő a Csibéről készült fotókat megpillantva határozta meg így önmagát: "én csibe vagyok: apátlan, anyátlan árva, ebből a mélységből származom, és emiatt [Folytatás] nagyon nehéz is nekem az élet, hidd el..."⁶ Csibe tehát hozzásegítette[Folytatás]

1 2 3 4 5 6 7

<http://www.exsymposion.hu/cikk/1265/0>